

Skyddet av häckande storspov i jordbrukslandskapet

Nedanstående synpunkter är inte vetenskapligt "bevisade" men bygger på sexton års studier av storspovens häckningsbiologi i främst Västerbottens kustland väster om Umeå. Jag vill dock påpeka att vi talar om en komplex art i ett komplext ekosystem. Det finns fortfarande mycket vi inte vet och det finns goda skäl att tro att variationen över tid och mellan olika trakter kan vara betydande. Mitt projekt Storspov Västerbotten har under många år fått ekonomiskt stöd av Alvin's Fond (via Naturvårdsverket).

Några basfakta

Storspoven är Europas största vadare. "Våra" storspovar övervintrar i Västeuropa, troligen i huvudsak i England. Storspovar kan bli mycket gamla (upp till 30 år!). De är extremt ortstrogna. Det innebär att storspovar återkommer till samma plats för att häcka år efter år. Om man som markägare har häckande storspovar på sina marker kan man därför räkna med en långvarig bekantskap. Under förutsättning att storspovarna trivs hos dig!

Storspoven lägger sitt bo i en liten grop direkt på marken. I boet läggs ofta lite strån av gräs eller halm. Olika storspovar är olika flitiga på att bygga på boet. Boet ligger nästan aldrig lika öppet som de flesta tofsvipebon. Storspovar lägger inte gärna sitt bo på plöjda eller harvade fält utan föredrar fält med gräs, höstsådda sädesslag och stubbåkrar. Storspovar är inte särskilt skygga. Bona kan ligga inom trettio meter från hus eller vägar.

Storspovar lägger oftast fyra ägg. Kullar från ett till fem ägg förekommer dock. Finns det mindre än fyra ägg i boet tyder detta på att storspovarna har haft det besvärligt i början av häckningssäsongen. Äggen är päronformade och fläckiga. De är strax under 7 cm. långa och strax under 5 cm. breda. Äggen är klart större än tofsvipans.

Äggen läggs främst i början av maj och ruvas under en knapp månad. Ungarna lämnar boet inom ett dygn och matas aldrig av föräldrarna. Ungarna måste dock värmas av sina föräldrar under flera veckor innan de kan klara sig själva. Kyliga dagar hinner de inte söka föda tillräckligt länge för att kunna växa och det är inte ovanligt att ungar

fryser och/eller svälter ihjäl. Det tar drygt en månad innan ungarna kan flyga. I början vaktas ungarna av båda föräldrarna men efter drygt en vecka brukar en av föräldrarna (oftast honan) lämna kullen. Ungarna kan förflytta sig över förvånansvärt långa sträckor (drygt en kilometer per dag är inte ovanligt).

En stor del av bona plundras. Bon som plundras töms normalt på samtliga ägg vid ett och samma tillfälle. Andelen bon som plundras varierar dock mellan åren. Vilka djur som ligger bakom dessa plundringar är oklar (ytterst få bevis finns!). Råven står dock med all sannolikhet för en stor andel. Plöjning förstör också en hel del bon. Andra jordbruksaktiviteter skadar mera sällan bon.

Ungarna skadas och dödas med all sannolikhet i stor utsträckning av jordbruksaktiviteter. Det är främst slårtermaskinen och självlastarvagnen som hotar. Även hö-vändaren och traktorns däck utgör väsentliga hot. Ungarna äts naturligtvis också av djur. Även här står råven högt på listan över de misstänkta. Tillsammans med kyla/näringsbrist och sjukdomar leder dessa faktorer till en dödlighet bland ungarna på uppskattningsvis 50-70 procent i snitt.

Jordbruket och storspovarnas välbefinnande

Öppna diken

Öppna diken är enligt mina erfarenheter den viktigaste faktorn för storspovens häcknings-framgång. Ju bredare stråk av åkern utmed diket som inte brukas desto större blir dikets värde för storspovar (och andra fåglar!). Diken skall naturligtvis underhållas men får inte rensas för ofta. Diket bör vara lite av en "djungel", åtminstone bitvis.

Det är **inte** så att storspovar främst lägger sina bon nära dikeskanter. Ett dike är ett avbrott i ett annars monotont landskap som åkern eller vallen utgör. Här finns andra djur och växter än på fälten och därmed **viktig omväxling och tillskott på matsedeln**. Diken är dock **viktigast som skydd för ungarna**. De vuxna spovar dirigerar ungarna till diken så fort fara hotar (de tycks ha ett tämligen avancerat "språk" för detta!). Vid direkta hot flyr halvstora och stora ungar till närmaste dike. Små ungar däremot lägger sig och "trycker" vid direkta hot.

Ungarna tillbringa en mycket stor del av sin tid i eller nära dikena. Kullarna undviker därför helst stora fält. Tätheten av bon är också mycket lägre på stora fält.

Olika grödor

Storspovar äter mask, småkryp och i viss mån frön (av ogräs). Hanar, honor och ungar tar olika byten (honor djupt nere i marken, hanar i marken och från ytan, små ungar bara från ytan och i vegetationen). Det finns flaskhalsar (till exempel tidiga våren när honorna måste få i sig tillräckligt med mat för att producera äggen) och kritiska perioder i ungarnas liv (främst de första dagar i sina liv men även perioder med dåligt väder). Olika grödor och tillhörande jordbruksaktiviteter (plöjning, harvning, m.m.) skapar olika förutsättningar för födosök. Storspovarna växlar alltså mellan olika fält under sitt födosök. Växlingarna sker kortsiktigt över dygnet och mera långsiktigt över säsongen.

Omväxlingen är särskilt viktigt på mindre komplex av jordbruksmark insprängda i skogslandskapet. Ofta rationaliseras bruket av dessa marker så att hela komplexet behandlas enhetligt (en gröda som sköts vid samma tidpunkter). Storspoven är chanslös i ett sådant läge, enligt mina erfarenheter.

Betesdrift gynnar storspovar även om en del bon trampas sönder av kreatur. Fördelen med olika grödor är också att dessa erbjuder växtlighet med olika höjd och täthet. Detta är viktigt ur skyddssynpunkt för både boet och ungar.

Hellre höstplöjning än vårplöjning

Vårplöjning förstör många storspovbon. Storspovar har betydligt svårare än tofsvipor att lägga en ny kull med ägg. Därför är höstplöjning att föredra. Jag vet dock att detta strider mot kravet på mindre urlakning av växtnäringssämnen och kan vara svår genomföra inom tidsramarna för ett norrländskt jordbruk.

Växtföljd korn - vall

Ett sätt att undvika vårplöjning är att så in vall samtidigt som man sår korn. På så sätt utvecklas vallen under året då korn odlas på åkern och ingen omsådd behöver ske. Storspovar häckar gärna i stubbåkrar.

Skydda bon vid jordbruksaktiviteter

Häckande storspovar störs inte särskilt mycket av att bonden är ute och arbetar på sin åker, särskilt inte om bonden sitter i en traktor. När arbetet sker nära boet kommer dock storspoven att lämna boet. Detta innebär dels att äggen kyls (värst vid regn och kyla!) och dels att vissa äggrövare (kanske främst kråkor och korp) får en chans.

En observant jordbrukare hittar många av de fågelbon som finns på hans/hennes åker. Det går att plöja och harva runt bon även om det kostar tid och pengar. Tyvärr är det stor risk att en liten avvikande "plätt" undersöks extra noga av djur på jakt efter

ägg. Räkna därför med stor predation hos bon som sparas. Erfarenheterna av att flytta bon är nedslående. En förflyttning på någon meter kan accepteras av storspoven om boet går att känna igen som ett bo. Det krävs nog att man flyttar en jordkaka på 50 x 50 cm. med boet på.

Konstgödsling stör knappast häckande storspovar. Gödsling med stallgödsel eller flytgödsel behöver inte leda till att boet överges men samtidigt rör jag att äggen löper stor risk att skadas av kemikalierna i gödselmedlet som hamnar direkt på äggen. (Kletiga ämnen i gödseln täpper också till porerna i äggskalet vilket kan leda till att fosteret kvävs.)

Att "välta" eller "sladda" en vall eller en beteshage är helt förödande för häckande storspovar.

Vid tidpunkter för slätter har de flesta äggen kläckts. Det är dessutom mycket svårt att hitta bona när gräset är högt. Samtidigt sitter fågeln mycket hårt på äggen. En fågel som satt på marken och flyger upp tyder nästan alltid på ett bo. Hittar man ett bo under slättern sparas detta naturligtvis. Dessa bon har goda chanser att överleva. **Slättern är ett stort hot mot ungarna.** Under första veckan "trycker" ungarna alltid om de inte får god tid på sig att lockas bort av hanen. Samtidigt är de så små att de oftast kan hitta en lite grop så att de inte sticker upp ovanför själva markytan. Många av dessa små ungar klarar därför slättern. Något större ungar hinner längre innan de lägger sig (helst till diket!) men de är så stora att de dödas obönhörligt av slättermaskinen. Stora ungar klarar sig till ett skyddat ställe om de inte blir helt överraskade.

Lösningen:

- A. Gå en sväng fram och tillbaka över fältet (förmodligen behöver man inte gå mer än halvvägs in). Göm dig sedan i traktorn eller bilen. Ge sedan storspovarna 5 - 10 minuter att flytta på sig. Väntar man för länge (säg mer än en timme) kan dock spovarna ha hunnit tillbaka.
- B. Börja slättern från mitten och jobba utåt. Då får åtminstone de stora ungarna en chans att flytta sig ut mot dikena under tiden Du slår.

Vändning av hö och upptagning av hö med självlastarvagn utgör allvarliga hot mot storspovungar. Ungarna gömmer sig gärna i hösträngarna, särskilt om det är långt till närmaste diket. Lösningen är densamme som vid slättern.

Undvik långvarig träda och förbuskning

Fält som ligger i träda utan plöjning får en tät grässvål. På sådana fält sitter också tjälén längre kvar i marken. Sådana fält undvikar storspovar när de skall söka föda i marken (daggmask). Ungarna däremot kan söka föda i vegetationen. Storspovar lägger dock gärna sina bon på trädesmark, under förutsättning att det finns odlade fält "inom räckhåll". Om buskar och sly växer högre än en meter nyttjas fältet mycket sällan av storspovar. Buskröjning bör ske efter slutet av juli för att inte störa storspovarna.

Bevara utsiktspunkter

Den förälder (oftast hanen) som vaktar ungarna behöver kunna överblicka omgivningarna för att se ungarna och för att upptäcka faror. Storspovar vill därför ha upphöjda utsiktspunkter. Lador, hässjestörar, m.m. är därför viktiga. Behovet av förhöjda utsiktspunkter ökar när grödorna blir höga (kom ihåg att dagens vall växer snabbare och högre än tidigare). I viss mån kan en förhöjd kant utmed ett dike fylla rollen som utsiktspunkt.

Bevara balansen i ekosystemet

Storspoven hör ihop med hela ekosystemet. Den måste få alla sina behov tillfredsställda för att överleva, åtminstone på sikt. Skyddet av storspoven måste bygga på en helhetssyn på jordbrukslandskapet och dess omgivning. För att storspovarna skall finna tillräckligt med mat krävs en varierad natur med en mängd olika djur- och växtarter.

Rovdjurens tryck på ägg och ungar beror på förekomsten av andra bytesdjur. Storspovar som häckar i ett utarmat jordbrukslandskap där stammarna av andra djur (speciellt sorkar) har reducerats ligger därför illa till. Finns det mycket sork lämnar rovdjuren storspovarna mer eller mindre ifred. Restbiotoper (åkerholmar, stenmurar, m.m.), diken och en mångfald av grödor gynnar sorkar och andra djur.

Slutord

Storspoven är en tacksam gäst hos bonden. Jordbrukslandskapet har blivit mindre gästvänligt de senaste decennierna. Bonden har dock fortfarande stora möjligheterna att få storspovarna att trivas utan allt för stora uppoffringar.